

DOI Number: 10.30520/tjsosci.657156

TÜRKİYE’NİN DEZAVANTAJLI BÖLGELERİNDE YOKSULLUK OLGUSU*THE POVERTY PHENOMENON IN TURKEY’S DISADVANTAGED REGIONS*Atilla ÜNLÜ¹**ÖZET**

Türkiye yetmiş dokuz milyonu aşan nüfusu ile yedi bölgeye ayrılmış bir ülkedir. Bölgeler arası coğrafi konum ve pazarlara uzaklık farklılığı ile bölgeler arası güvenlik riski farklılığından kaynaklı olarak Türkiye’de bazı bölgeler ekonomik kalkınma bakımından dezavantajlı bölge durumunda bulunmaktadır. Bu çalışmada ekonomik kalkınma için önemli bir alan olan yoksulluk olgusunu Türkiye’de dezavantajlı bölgeler perspektifinden incelenmesi amaçlanmıştır. Dezavantajlı bölgelerin yoksullukla mücadelede hangi stratejilere ağırlık vermesi gerektiği sorusuna yanıt aranmıştır. Çalışma kapsamında veriler resmi istatistikler ve süreli yayınlardan elde edilmiştir. Elde edilen veriler üç aşamada sunulmuştur. Birinci bölümde yoksulluk, yoksulluk göstergeleri, yoksulluğa ait temel kavramlar ve dezavantajlı bölge tanıma açıklık getirilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde Türkiye’deki yoksulluk olgusu açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise Türkiye’deki dezavantajlı bölgelerdeki yoksulluk olgusu açıklanmıştır. Bu bağlamda dezavantajlı bölgelerdeki yaşam memnuniyeti; işsizlik, sosyal yaşam, güvenlik, çevre, eğitim, sağlık, gelir ve servet başlıkları altında incelenmiştir. Sonuç olarak, TRC3, TRC2 ve TRB2 bölgesi ortalama yıllık eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert geliri, işsizlik oranları, gayri safi yurt içi hâsıla tutarları, eğitim, sağlık gibi önemli alanlarda Türkiye ortalamasının altında kalarak ülkenin en yoksul bölgeleri olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Dezavantajlı Bölgeler, Yoksullukla Mücadele**Jel Kodu:** A13,010,R1**ABSTRACT**

Turkey is a country divided into 7 regions with the population exceeding 79 million. Some regions in Turkey are disadvantaged regions in terms of economic development because of inter-regional geographical location and the differences in the distance to markets and in the inter-regional security risk. In the present study, it is aimed to analyze the poverty phenomenon as an important field for the economic development in terms of the disadvantaged regions in Turkey. The answer has been search to the question “what strategies the disadvantaged regions must focus on in the fight against poverty”. In the scope of the study, the data have been obtained from the official statistics and periodicals. The data obtained have been presented in three stages. In the chapter 1, poverty, poverty indicators, basic concepts belonging to poverty, and the definition of the disadvantaged region have been clarified. In the chapter 2, the poverty phenomenon in Turkey has been explained. In the chapter 3, the poverty phenomenon in the disadvantaged regions in Turkey has been explained. In this context, life satisfaction in the disadvantaged regions has been examined under the titles of unemployment, social life, security, environment, education, health, income, and wealth. Consequently, it is confirmed that the regions TRC3, TRC2 and TRB2 are the poorest regions of the country because these regions have been under the average of Turkey in the important fields such as the average annual income per household, the unemployment rates, gross domestic product amounts, education, and health.

Keywords: Poverty, Disadvantaged Regions, Fight against Poverty**JEL Code:** A13, 010, R¹ Öğretim Görevlisi, Şırnak Üniversitesi Silopi Meslek Yüksekokulu, atilla_unlu_84@hotmail.com

GİRİŞ

Yoksulluk olgusunun ortaya çıkışına dair bir zaman sınırlaması yapılamamasına rağmen küreselleşme ve kapitalizm ile boyut değiştiren yoksulluk yirmi birinci yüzyılın temel sorunlarından biri haline gelmiştir. Küreselleşme ve Kapitalizm dünyayı daha zengin bir hale getirirken, bu zenginliğin adaletli bir şekilde paylaşılmaması sonucu yoksulluk olgusu dünyada önemli bir sorun haline gelmiştir (Memiş, 2014 :145).

1901 yılında Seebomh Roventree; yoksulluk toplam gelirin, biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi olarak ifade etmiştir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011:60). Bununla birlikte geçen süreç zarfında yoksulluk sadece asgari geçim düzeyine indirgenmekten çıkmış yoksulluğun boyutları ve sınırlılıkları artırılmıştır. Gelirin baz alınmasının yanı sıra kişilerin bulunduğu toplumun hayat standartları kıyaslanması; eğitim, sağlık başta olmak üzere birçok kavram yoksulluğa dahil olmuştur. Yoksulluk olgusundaki bu değişim yoksulluğun karmaşık bir kavram haline getirmiş ve birçok bilim alanı için çalışma konusu olmuştur (Ak, 2016:304).

Yoksulluk olgusunun Dünyanın birçok bölgesinde yaşanmaya başlaması sorunun tespiti ve en az düzeye indirgenmesi adına yapılacak olan politikaları da küresel bir alana taşımıştır. Bu nedenle Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler vb. uluslararası boyutta çalışan kurumların dünyanın yoksulluktan arındırılması adına politikalar ve stratejiler geliştirdikleri görülmektedir.

Türkiye ekonomisinin 2002 yılından sonra giderek büyümesi Türkiye'de yoksulluk oranının düşürülmesindeki en önemli faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Peçe, Ceyhan ve Akpolat (2016) Türkiye'de kişi başı reel GSYİH artışın Gini katsayısını düşürdüğünü belirtmiş ve ekonomik büyümedeki artış sonucunda ülke refah seviyesinin artacağını belirtmiştir. Bu bağlamda 2002 yılından sonra Türkiye'de yoksulluk oranlarında düşüş olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde yoksulluk oranlarında düşüş olmasına rağmen bölgeler arasında büyük farklılıklar mevcut olduğu görülmektedir. GSYH ve yoksulluk oranları bakımından batı ve daha zorlu şartlara sahip olan TRC3, TRC2 ve TRB2 bölgesi arasındaki yüksek farkın olması toplumsal huzurun bozulmasına, dışlanma duygusunun hissedilmesine neden olabilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda yoksulluk olgusu, Türkiye'de yoksulluk boyutları ve Türkiye'deki dezavantajlı bölgeler bağlamında yoksulluk sorununun incelenmesi amaçlanmıştır ve bu bölgelerde yoksullukla mücadele kapsamında neler yapılması gerektiği sorusuna cevap aranacaktır.

1.Yoksulluk

Yoksulluk kavramı sübjektif bir kavramdır. Dünyanın, her bir bölgesinde, bölgeler içindeki farklı yerleşkelerde ve zamansal süreçlerdeki farklılıklardan kaynaklı olarak yoksulluk olgusu tanımı değişebilmektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin farklı olması, sosyal politika uygulamalarında farklılık olması yoksulluk üzerine tek bir tanım oluşmamasına neden olmuştur. Yoksulluk tanımına yönelik alanyazın incelendiğinde; Bilen (2005:3) yoksulluğu: şahısların temel ihtiyaçlarını (gıda ve barınma) karşılayabileceği, kısacası hayatını idame ettirebilecek bir kazanç elde edememesi" şeklinde ifade etmektedir. Uzun (2003:156) ise, Dünya bankasının yoksulluğu yoğun olarak parasal gelir üzerine inşa ederek açıkladığını bu nedenle de belirli gelir seviyesinden mahrum kalanların yoksul olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir. Gündoğan'a (2008:43) göre yoksulluk; "açlıktır", "eğitimsizliktir", "barınacak bir eve sahip olunamamasıdır", "hasta olmak ve tedavi olanaklarına sahip

olamamaktır”, “işsiz olma veya nitelikli bir işe sahip olamamaktır”, “kirli suyun sebep olduğu hastalıktan dolayı çocuğunu kaybetmektir”, “gelecek korkusuyla yaşamak ve çocuklarının geleceğinden endişe duymaktır”, “umutsuzluktur”, “eşitsizliktir”, “özgür olamamaktır”, “siyasal yaşamda yer alamamaktır”.

Alanyazında yoksulluk tanımları incelendiğinde yoksulluğun sadece ekonomik faktöre indirgenmemesi gerektiği, ekonomik faktörün yanı sıra birçok etkenden mahrum olan insanların yoksul olarak nitelendirilebileceği ortak görüşü mevcuttur. Yoksulluğun şiddetli şekilde hissedildiği coğrafyalarda toplumsal huzurun sağlanamayacağı, illegal yapılanmaların artacağı ve sadece bulunduğu coğrafyayı tehdit etmekle kalmayıp birçok bölge için önemli bir problem haline dönüşme dinamizmine sahip olduğu da bilinmektedir (Fırat, 2015: 195).

1.1. Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluk nedenleri her bir coğrafya için standart değildir. Örneğin bir bölgede kazanç yönünden herhangi bir eksiklik bulunmazken, aynı bölgede temiz su temini konusunda sorunlarla karşılaşılabilir. Bu durum yoksulluğun karmaşık bir olgu olduğunu göstermektedir. Yoksulluk olgusunun karmaşık olması ve birden fazla değişkenin yoksulluk durumunu oluşturabilmesi yoksulluğun nedenlerinin belirlenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Yoksulluğun temel nedeni olarak üretimdeki arz yetersizliği ve bu yetersiz üretimden sonra kazanılan gelirin bölge, birey ve sektörler arasında eşit bir şekilde dağıtılmamasından kaynaklanmaktadır (Demiral vd., 2007'den aktaran Tireli, 2009, s. 32).

Talep edilenden daha az bir üretim düzeyinin olması sonucu oluşan yoksulluğun nedenlerine ek olarak işsizlik, enflasyon, ekonomik krizler, vergi sistemlerindeki bozukluk, yüksek faiz ve rant ekonomisi, bölgesel farklılıklar, eğitim düzeyinden kaynaklı farklılıklar, miras kanalı ile elde edilen gelir, demografik etkenler, büyüme ve gelir dağılımı sorunu, az gelişmişliğin sürekliliği, ayrımcılık, gibi temel faktörler de yoksulluğun oluşmasına neden olmaktadır (Demiral vd., 2007'den aktaran Tireli, 2009, s. 32).

1.2 . Yoksulluk Çeşitleri

Farklı ölçütlerin kullanılması sonucu alanyazın da oluşan yoksulluk çeşitleri: mutlak yoksulluk, görel yoksulluk ve insani yoksulluk olmak üzere üç başlığa ayrılmıştır.

1.2.1. Mutlak Yoksulluk

Mutlak Yoksulluk, birey veya hane halkının yaşamını devam ettirebilmesi için asgari refah seviyesine sahip olamama durumudur (www.tuik.gov.tr, 03.03.2019). Bu seviyede olan insanların birinci derecede yardıma muhtaç kişiler olarak görülmesi gerekmektedir. Temel ihtiyaçlarını karşılayamayan bireylere yardım edilmemesi bireylerin ölüm riskiyle karşılaşmasına neden olabilmektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011:61). Mutlak yoksulluğun belirlenebilmesinde bireylerin hayatlarını devam ettirmesi için elzem olan asgari tüketim gereksinimlerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Mutlak yoksulluk oranı, asgari refah seviyesini elde edemeyenlerin sayısının toplam nüfusa oranı ile tespit edilmektedir (www.tuik.gov.tr, 03.03.2019). Bireylerin gıda harcamalarını temel alan mutlak açlık sınırının hesaplanmasıyla yapılabileceği gibi, gıda harcamalarına ek olarak sağlık, barınma, eğitim gibi temel gereksinimleri 'de dikkate alınarak hesaplanabilir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011, s.62).

Mutlak yoksulluk sınırı ülkelerin gelişmişlik düzeyindeki farklılıktan dolayı ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Türkiye'de bu rakam günlük 4 ABD doları iken, Karayipler için 2 ABD doları seviyesindedir (Öztürk ve Çetin, 2009: 5).

1.2.2. Göreli Yoksulluk

Toplumun genel seviyesinin altında gelir veya harcamaya sahip olan hane halkı/birey göreli anlamda yoksul sayılmaktadır (www.tuik.gov.tr,03.03.2019). Göreli yoksulluk kavramı mutlak yoksulluk kavramının yoksulluk olgusuna açıklık getirmesindeki eksikliklerden kaynaklı ortaya çıkmıştır. Göreli yoksulluk hane halkı veya bireyin bulunduğu toplumun diğer üyeleri ile kıyaslamasını gelir ve harcama yönünden yaparak yoksulluk olgusunu açıklamaya çalışmaktadır.

Göreli yoksulluk hattı hesaplanması durumunda başlangıç olarak hane halkı ve bireyin içinde bulunduğu toplumun ortalama refah seviyesinin tespit edilmesi gerekmektedir. Refah ölçüsünün belirlenmesin de ise gelir veya tüketim düzeyleri baz alınmaktadır (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 63). Tespit edilen miktarın altında kalan hane halkı veya birey göreli ölçüde yoksul sayılmaktadır. Bu etkenlerden dolayı, göreli yoksulluk ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir.

1.2.3. İnsani Yoksulluk

İnsani yoksulluk" (Human Poverty) kavramı ilk olarak 1997 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) İnsani Gelişme Raporunda ortaya çıkmıştır. Mutlak yoksulluk zorunlu ihtiyaçlara ulaşamama, göreli yoksulluk bulunduğu toplumdaki gelir ve harcama düzeyinde kıyaslama yaparak yoksulluk kavramını açıklarken. "İnsani yoksulluk" gelir ile bağlantılı olmasına rağmen ölçüt olarak sadece geliri baz almamıştır. "İnsani yoksulluk " kavramı asgari insani yeteneklerden mahrum olmanın yanı sıra, kısa yaşam süresi, yetersiz gıda alımı, anne ve çocuk sağlığının yetersizliği biçiminde ifade edilebilmektedir. Bu doğrultuda temel insan yeteneklerinin sürdürülmesi için gerekli olan mal, hizmet ve altyapıya-enerji, eğitim, hijyen, içme suyu, iletişim olmaması yada sınırlı şekilde ulaşılması, yoksulluğun "insani" boyutu şeklinde ifade edilmektedir (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009:11).

1.4. Dezavantajlı Bölge

Dezavantajlı bölge: bulunduğu bölge ile diğer bölgeler arasında işsizlik, eğitim, sosyal yaşam, çevre, gelir ve servet, yaşam memnuniyeti, sağlık, merkezi pazarlara uzaklık, güvenlik riski, göç, yoksulluk, gibi temel göstergeler arasında yüksek farkın olduğu bölgeler olarak tanımlanabilmektedir.

Dezavantajlı bölge metropol bir şehrin arka sokaklarında olabileceği gibi, kent merkezlerinden uzak bölgelerde ya da kırsal alanlardaki bölgelerde olabilir. Bölgelerin coğrafi konumu ve yapısı bir bölgenin gelişmesinde önemli bir unsurken, aynı şekilde coğrafi konum ve yapının bir bölgenin dezavantajlı bir bölge olarak nitelendirilmesinde de önemli bir etkidir.

2. Türkiye'de Yoksulluk

Gelişmekte olan ülkelerin kronikleşmiş sorunlarından biri olan yoksulluk, Türkiye içinde önemli bir sorun haline gelmiştir. Türkiye'de son yıllarda yoksulluğa karşı ciddi şekilde mücadele verilmesine rağmen, ekonomik krizler, gelir dağılımındaki adaletsizlik, ekonomik

büyüme hızındaki düşüş ve sosyal politikalardaki eksiklikler, yoksulluk sorunun gündemde kalmasına neden olmuştur.

United Nations Development Programme (UNDP) Türkiye üzerine yaptığı çalışmada, 2017 yılı için İGE endeksinin 0,791 olduğunu belirlemiştir. Bu sonuçlar arasında Türkiye'nin yüksek insani gelişme kategorisi içerisinde olduğu ve 189 ülke arasında 64. sırada olduğu yer almaktadır (www.tr.undp.org, 08.03.2019)

1990-2017 yılları arasındaki dönem baz alındığından Türkiye'nin İGE endeksinin 0,579'dan 0,791'e yükseldiği ve %36,6'lık bir artış olduğu gözlenmektedir. Benzer şekilde aynı dönemde Türkiye'de beklenen yaşam süresinin 11,7 yıl; ortalama öğrenim süresinin 3,5 yıl ve beklenen öğrenim süresinin 6,3 yıl arttığı belirtilmiştir. Kişi başı Gayrisafi Milli Hasılanın ise yaklaşık %121,2 oranında arttığı vurgulanmıştır (www.tr.undp.org,08.03.2019).

İGE, bir ülkede temel insani gelişme alanındaki kazanımların ortalamasını göstermektedir. İGE ortalama şekilde sunulması insani gelişmenin ülke genelinde ve nüfusa dağılımında var olan eşitsizliği yansıtmamasına neden olmaktadır. Türkiye için tabloyu netleştirmek için 2017 yılındaki insani gelişim endeksinden insani gelişimde eşitsizlik çıkarıldığında (Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişim Endeksi) EUİGE oranı 0,669 'dur. Bu bağlamda Türkiye'de 2017 yılı için gelir eşitliğinin %22,6 , eğitim eşitsizliğinin %13,5 olduğu belirtilmiştir. Gelir eşitsizliğinin yüksek oranlarda olması doğal olarak yoksulluğun oluşmasında en önemli faktördür.

Tablo1. Türkiye'nin İGE Eğilimleri

Yıl	Beklenen Yaşam Süresi	Beklenen Öğrenim Süresi	Ortalama Öğrenim süresi	Kişi başına GSMH (2011 SGP \$)	İGE DEĞERİ
1990	64,3	8,9	4,5	11.214	0,579
1995	67,0	9,6	4,8	12.089	0,607
2000	70,0	11,1	5,5	13.656	0,655
2005	72,5	11,9	6,0	16.129	0,690
2010	74,2	13,8	6,7	17.804	0,734
2015	75,5	15,2	7,8	23.125	0,783
2016	75,88	15,2	8,0	23.500	0,787
2017	76,0	15,2	8,0	24.804	0,791

Kaynak: UNDP, İnsani Gelişim Endeksi ve Endikatörleri: 2018 İstatistik Güncellemesi

Gelir dağılımındaki adaletsizlik yoksulluk olgusunu kronikleştirmekte ve toplumdaki mutsuz insan sayısını artırmaktadır. Bu bağlamda kişisel gelir dağılımı önemli bir unsura dönüşmekte ve kişisel gelir dağılımını ölçmek için yaygın şekilde kullanılan Gini katsayısı ülkeler için önemli bir gösterge haline gelmektedir. Gini katsayısı, Lorenz eğrisine bağlı ve eğri ile köşegen arasında kalan alanın, köşegenin altında kalan toplam alan oranına eşittir (TÜİK, 2015). Gini ölçüsü "0 ile 1" arasında yer almaktadır. Gini değeri 0 ise adaletli bir paylaşım, 1 ise adaletsiz bir paylaşım yapıldığı sonucunu ifade etmektedir.

Türkiye'de Gini katsayısı 2006 yılında 0,403 seviyelerinde iken 2017 yılında 0,40 seviyelerindedir (TÜİK, 2017). Dünya ortalamasının 0,50 -0,55 seviyelerinde olması ve

Türkiye'nin dünya ortalamasının altında bulunması, yoksulluğun Türkiye dışındaki coğrafyalarda daha fazla yaşandığını yansıtmaktadır.

Tablo2. Türkiye'de Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları 2002- 2015
Türkiye.

Yöntemler	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Gıda Yoksulluğu	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54	0,48	-	-	-	-	-	-
Gıda + Gıda Dışı Yoksulluk	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08	-	-	-	-	-	-
Kişi Başı Günlük 1 \$ Altı	0,20	0,01	0,02	0,01	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kişi Başı günlük 2.15 \$ Altı	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22	0,21	0,14	0,06	0,06	0,03	0,06
Kişi Başı Günlük 4.3 \$ Altı	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35	3,66	2,79	2,27	2,06	1,62	1,58
Görelî Yoksulluk	14,74	15,51	14,18	16,16	14,50	14,70	15,06	15,12	-	-	-	-	-	-
Kent(Harcama Esaslı Yoksulluk)	11,33	11,26	8,34	9,89	6,97	8,38	8,01	6,59	-	-	-	-	-	-
Kır (Harcama Esaslı Yoksulluk)	19,86	22,08	23,48	26,35	27,06	29,16	31,00	34,20	-	-	-	-	-	-

Kaynak: TUIK,2015 yıllı yoksulluk çalışması Sonuçları

(*)Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin %50 'si esas alınmıştır.

(**)1\$'ın SGP üzerinden TL karşılığı olarak ilgili yılın cari değeri kullanılmıştır

Gıda yoksulluk oranı 2002 ile 2009 arasında yaklaşık %36 azalmış ve 0,48'e gerilemiştir. Yine Gıda ve Gıda Dışı Yoksulluk 26,96 oranından 18,08 seviyesine gerilemiştir. 2006 yılı itibariyle 1\$ altında günlük harcaması olan birey bulunmamaktadır. 2,15\$ altındaki günlük harcama tutarı 2002 yılından 2015 yılına kadar %97 oranında azalmıştır. Kişi başı günlük harcama tutarı 4,3\$ altındaki oran 30,30 iken 1,58 seviyelerine gerilemiştir. Görelî yoksullukta ise %2,57 oranında artış olduğu ve kentlerde yoksulluk azalırken kırsal alanlarda yoksulluğun giderek arttığı gözlenmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2009 yılında yoksulluk üzerine yaptığı çalışmada fert yoksul sayıları açıklanmış, 2009 yılı itibariyle gıda yoksulluğu olan kişi sayısının 339.191 kişi, gıda ve gıda dışı harcamalarını karşılayamayan kişi sayısının 12.751.526 kişi olduğunu, ayrıca harcama esaslı görelî yoksulluğun ise 10.669.335 kişi olduğu açıklanmıştır (TÜİK). Kişi başı 4.3\$ altında olan kişi sayısı 2006 yılında 5.796.242 kişi iken 2009 yılında 3.066.744 kişiye gerilemiştir.

Benzer şekilde 2006 yılında 2.15\$ altındaki kişi sayısı 355.908 kişi iken 2009 yılında 158.511 kişi olarak gerçekleşmiştir. Bu veriler bağlamında Türkiye'de kişi başına harcanabilir gelir

miktarında artış olması bazı göstergelerde olumlu bir şekilde yansırken, gıda, gıda dışı ve harcama esaslı göstergelerde yoksul sayılarında artış olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Finansal yeterliliğe sahip olamama durumunu açıklayan maddi yoksunluk; çamaşır makinesi, renkli televizyon, telefon ve otomobil sahipliği ile umulmadık harcamalar, bir haftalık tatil, kira, konut kredisi, borç ödemeleri, iki günde bir et, tavuk, balık içeren yemek ve evin ısınma ihtiyacının ekonomik olarak karşılanamama durumu ile ilgili hane halklarının algılarını yansıtmaktadır. Yukarıda belirtilen dokuz maddenin en az dördünü karşılayamayanların oranı olarak tanımlanan ciddi maddi yoksunluk oranı 2015 yılında %30,3 iken 2016 yılında 2,6 puanlık artışla %32,9'a yükselmiştir (TÜİK). Bununla birlikte 2017 yılında Türkiye'de geçim zorluğu nedeniyle intihar eden kişi sayısı 216 kişidir.

3. Türkiye'deki Dezavantajlı Bölgelerde Yoksulluk Olgusu

Bu bölümde subjektif bir kavram olan yoksulluk ve dezavantajlı bölge kavramları Türkiye bağlamında incelenmiştir. Türkiye'de hangi bölgelerin dezavantajlı olduğu işsizlik oranları, hane halkı kullanılabilir fert geliri, eğitim, sağlık, gelir ve servet, sosyal yaşam, alt yapı, güvenlik ve sosyal yaşam endeksleri kapsamında açıklanmaya çalışılmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2017 yılı için yaptığı gelir ve yaşam koşulları araştırması bölgesel sonuçlarına göre, 2017 yılı için Türkiye'de ortalama yıllık eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert geliri 21.557 TL iken TR10 (İstanbul) bölgesinde bu miktar 30.895 TL, TR51 (Ankara) bölgesinde 26.679 TL, TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) bölgesinde ise 26.213 TL olarak gerçekleşmiştir. Konu bölgelerin Türkiye ortalamasının üstünde fert gelirine sahip olması, bölgelerin gelir açısından avantajlı durumda olduğunu göstermektedir. Ortalama yıllık eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirinin en düşük olduğu bölgeler; TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) 9.872 TL, TRC2 (Diyarbakır, Şanlıurfa) 10.030 TL, TRB2 (Van, Muş, Hakkari, Bitlis) 10.878 TL'dir.

TRC3, TRC2 ve TRB2 bölgeleri hane halkı kullanılabilir fert geliri açısından Türkiye ortalamasının altında kalması bu bölgelerin gelir açısından dezavantajlı durumda olduğunu göstermektedir. Konu bölgelerdeki gelir düzeyinin Türkiye ortalamasının yaklaşık %50 altında olması bu bölgelerin gelir açısından "görelî yoksul " olduğunu düşündürmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2017 yılı bölgesel bazlı işgücü göstergeleri incelendiğinde TRC3, TRC2 bölgeleri işsizlik oranı yönünden Türkiye ortalamasının üstünde bir ortalamaya sahiptir. Türkiye'nin işsizlik ortalaması 2017 yılı için %10,9 seviyelerindeyken TRC3 ve TRC2 bölgesi ülke ortalamasının çok üstünde bir işsizlik oranına sahiptir. İşgücüne katılma oranının Türkiye ortalaması %52,8 iken TRC3, TRC2 ve TRB2 bölgeleri Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. İşsizlik oranları ve işgücüne katılım oranları bakımında konu bölgeler Türkiye'de dezavantajlı bölge konumundadır. İşsizlik oranının Türkiye ortalamasının üstünde olması bölgede yoksulluğun kronikleşmesine sebep olmaktadır.

Genç nüfusun yoğun olduğu konu bölgelerde gençlerin işsiz olması ve buna bağlı olarak yoksullukla karşı karşıya kalmaları, toplumsal huzurun bozulmasına neden olabilmekte ve terör örgütlerinin istismarını açık hale gelmesine neden olabilmektedir. Türkiye'de 2017 yılı itibarıyla genç işsiz oranı %20,8 iken TRC3 bölgesinde bu oran %40 seviyelerindedir.

Tablo 3. Türkiye/TRC3/TRC2/TRB2 Bölgeleri, İşsizlik Oranı, İşgücüne Katılma Oranı, İstihdam Oranı (2017)

Türkiye/TRC3/TRC2/TRB2 Bölgeleri	İşsizlik Oranı	İşgücüne Katılma Oranı	İstihdam Oranı
Türkiye	% 10,92	% 52,83	% 47,06
TRC3	% 26,9	% 38,6	% 28,26
TRC2	% 13,8	% 48,6	% 41,41
TRB2	% 12,6	% 47,7	% 41,65

Kaynak : TÜİK, 2017

TRC3, TRC2 ve TRB2 bölgelerinde yoksulluğa neden olan bir diğer unsur ise kayıt dışı istihdamın Türkiye ortalamasının çok üstünde olmasıdır. Konu bölgelerde kayıt dışı çalıştırılan kişilerin asgari ücret seviyesinden daha düşük bir ücretle istihdam edilmesi konu bölgede yoksulluğun artışına neden olmaktadır. 2017 yılı için kayıt dışı istihdam Türkiye'de ortalama %33,97 iken TRC3 bölgesinde %40,46 TRC2 bölgesinde %62,04 , TRB2 bölgesinde %62,98 seviyelerinde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2017).

Satın alma gücü paritesi kullanarak gelire dayalı göreceli yoksulluk sınırına göre bölgesel yoksulluk oranları medyan gelirin %50'si ölçüğünde incelendiğinde; TRC bölgesi Türkiye'de yoksulluk oranları bakımında baz alınan yıllar itibariyle ülkenin en yoksulluk bölgesini durumundadır. En az yoksulluk oranı ise, TR9 Doğu Karadeniz Bölgesi'ne aitken, aradaki oransal farklar %1500 daha fazladır.

Tablo 4. Satın Alma Gücü Paritesi Kullanarak Gelire Dayalı Göreceli Yoksulluk Sınırı

Türkiye, TRC ve TR9 Bölgesi	2017	2016	2015	2014
Türkiye	100	100	100	100
TRC Güneydoğu Anadolu	% 34,2	% 32,2	% 29,8	% 30
TR9 Doğu Karadeniz	% 2,2	% 1,9	% 2,6	% 2

Kaynak: TÜİK, 2017

2017 yılı GSYH rakamları incelendiğinde Türkiye ortalamasının 10.602\$ seviyelerinde olduğu, TRC2, TRC3 ve TRB2 bölgelerindeki GSYH oranlarının ülke ortalamasının altında seyrettiği görülmektedir.

Tablo 5. Türkiye ve TRC3 /TRC2 /TRB2 Bölgelerine Ait 2017 GSYH Tutarları

TÜRKİYE VE TRC3/TRC2/TRB2 Bölgeleri	GSYH
Türkiye	10.602\$
Batman	4.644\$
Siirt	4.552\$
Mardin	5.416\$
Şırnak	5.174\$
Diyarbakır	5.003\$
Şanlıurfa	3.888\$
Hakkari	4.880\$

Bitlis	4.258\$
Muş	4.422\$
Van	3.859\$

Kaynak : TÜİK, 2017

Tablo 6. İllerde Yaşam Endeksi 2015

TRC3.TRC2 VE TRB2 BÖLGELERİ	Genel endeks		Gelir ve Servet		Sağlık		Eğitim		Çevre		Güvenlik		Alt Yapı Hizmetleri		Sosyal Yaşam	
	Sıra	Endeks	Sıra	Endeks	Sıra	Endeks	Sıra	Endeks	Sıra	Endeks	Sıra	Endeks	Sıra	Endeks	Sıra	Endeks
Batman	77	0,322	76	0,116	68	0,496	72	0,351	74	0,381	63	0,532	68	0,304	67	0,311
Siirt	65	0,424	61	0,307	58	0,529	66	0,410	76	0,376	38	0,634	77	0,176	65	0,318
Mardin	80	0,293	73	0,128	76	0,397	76	0,251	64	0,532	36	0,649	66	0,313	80	0,196
Şırnak	78	0,320	75	0,117	79	0,330	80	0,163	61	0,539	71	0,477	71	0,252	81	0,191
Diyarbakır	75	0,348	72	0,134	60	0,525	73	0,347	67	0,484	72	0,475	29	0,508	68	0,311
Hakkari	76	0,332	70	0,162	73	0,434	81	0,096	79	0,311	62	0,537	81	0,032	52	0,372
Bitlis	68	0,395	71	0,156	69	0,496	70	0,369	72	0,441	41	0,625	72	0,232	56	0,349
Muş	81	0,276	77	0,097	78	0,342	77	0,249	80	0,246	53	0,598	80	0,098	78	0,214
Van	71	0,366	74	0,125	77	0,374	75	0,284	57	0,566	60	0,539	45	0,409	59	0,338

Kaynak: TÜİK İllerde Yaşam Endeksi 2015

İllerdeki yaşam endeksi verileri incelendiğinde konu bölgelerin Türkiye'nin diğer illerine göre dezavantajlı bir konumda olduğunu görülmektedir. Hakkari eğitim ve alt yapı hizmetleri alanında ülkede sonuncu durumda bulunurken, Şırnak sosyal yaşamda 81. Sırada, eğitimde 80. sıradadır. Batman ise gelir ve servet, çevre sıralamasında düşük sıralamaya sahiptir. Mardin sosyal yaşam, eğitim ve sağlık başlıklarında düşük bir sıralamaya sahiptir. Siirt alt yapı ve çevre sıralamasında düşük sıralamaya sahiptir. Diyarbakır eğitim ve güvenlik başlıklarında düşük sıralamaya sahiptir. Bitlis alt yapı, gelir ve servet başlıklarında düşük sıralamaya sahiptir. Muş alt yapı ve çevre sıralamasında düşük sıralamaya sahiptir. Van sağlık ,eğitim bakımından düşük sıralamaya sahiptir. Seksen bir ili kapsayan illerdeki yaşam endeksi araştırması Türkiye için dezavantajlı bölge tanımının açıklamasına adına birçok veri içermektedir. TRC3, TRC2 ve TRB2 bölgesindeki illerin birkaç başlık hariç ülke sıralamasında son sıralarda bulunması bu illerin Türkiye'de dezavantajlı bir konumda bulunduğunu vurgular niteliktedir. Ayrıca konu bölgede terör sorunun mevcudiyeti bölgenin dezavantajlı bir pozisyona geçmesindeki en büyük unsurlardan bir tanesidir. Araştırmanın 2015 yılına ait olmasından dolayı güvenlik rakamları nispeten düşük çıkmıştır, fakat 2015 yılı sonu itibarıyla bölgedeki birçok ilde terör örgütünün yaptığı terörist faaliyetler bölgede yaşayan insanları maddi ve manevi olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu başlıklar bağlamında TRC3, TRC2 ve TRB2 bölgelerinde insani yoksulluğun Türkiye'deki diğer bölgelere oranla daha fazla hissedildiği sonucuna ulaşılabilmektedir. Gerek ekonomik

anlamda gerek sosyal anlamda bölgedeki şehirler Türkiye ortalamasının altında bulunması yoksulluk olgusunun bu bölgelerde artmasına neden olmuştur. Konu bölgelerdeki bazı şehirlerde temiz su temininde sıkıntıların olması (günlük su ihtiyaçları kuyu suyu ile karşılanmaktadır), ciddi alt yapı eksikliği, enerji eksikliği (sık elektrik kesintileri), eğitimde bina ve nitelikli materyal eksiliğiek olarak hijyen eksikliği, sağlık hizmetlerinde nitelikli çalışan eksikliği ve ünite eksiklikleri, sosyal yaşam alanlarının bazı bölgelerde olmaması, olan bölgelerde ise yoğunluktan dolayı kullanılmaz olması veya hijyen eksikliğinin olması, kara yollarının bakımsız olması, çevresel düzenlemelerin olmaması ve çarpık yapılaşmaya izin verilmesi (çarpık yapılaşma ayrıca terör örgütlerinin hareket alanlarını artırmaktadır), aşırı güvenlik veya aşırı güvensizlik ortamlarının bulunması bu bölgelerin Türkiye'de dezavantajlı bölge durumuna gelmesine neden olmuştur.

TRC3, TRC2 ve TRB2 bölgelerindeki yoksulluk mücadele adına hangi stratejilere ağırlık verilmesi sorusuna ilişkin olarak ise:

1- Bölgeler özelinde işsizlik ve genç işsizlik oranlarının Türkiye ortalamasının çok üstünde seyir etmesi, yoksulluğun oluşmasına neden olmaktadır. Konu bölgelerde işsizlik oranlarının düşürülmesi adına kamu otoritesinin ve özel sektörün ivedilikle yatırımlar yapması, tarım ve hayvancılıkta modern üretim sürecine geçirilmesi, bölgedeki iş adamlarına yönelik yatırım ve üretim konularında destek birimlerinin kurulması vb. uygulamalarla istihdam oranının artırılarak işsizlik oranlarının düşürülmesi gerekmektedir. İstihdam artırıcı politikalar sonucunda konu bölgeler gelir ve işsizlik bakımından dezavantajlı konumundan arındırılacaktır.

2- Belirtilen bölgelerde kayıt dışı istihdamın ülke ortalamasının üstünde seyrettiği görülmektedir. Kayıt dışı istihdam sonucunda kişiler asgari ücret seviyesinden daha düşük ücret düzeyinde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu olgu yoksulluğu besleyen bir etken haline gelmiştir. Kayıt dışı istihdamın düşürülmesi adına kamu otoritesin gerekli çalışmaları yaparak kayıt dışı istihdam oranının düşürülmesi gerekmektedir.

3- Konu bölgelerde alt yapı ve çevresel düzenlemeler bağlamında da dezavantajlı konumdadır. Alt yapı ve çevresel düzenleme eksikliği bölgede yatırım seviyesinin artmasının önündeki engellerden biridir. Çevresel düzenleme bağlamında çarpık yapılaşmanın yoğun şekilde olması şehrin mimarisini bozmakla birlikte terör örgütleri için de alan açılmasına neden olabilmektedir. Bu etkenlerden dolayı çarpık yapılaşmaya engel olunacak cezai işlemlere işlerlik kazandırılması ve alt yapı ile çevresel düzenlemelerin kamu otoritesince yapılması gerekmektedir. Alt yapı ve çevresel düzenlemelerin yapılması konu bölgelerin alt yapı ve çevresel düzenlemeler bağlamında dezavantajlı konumundan arındırılmasına katkı sağlayacaktır.

4- Belirtilen bölgeler sağlık alanında TÜİK İllerde Yaşam Endeksi bağlamında son sıralarda yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 56. maddesinde sağlık hizmetleri ile ilgili olan kısmında; "*Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.*" ifadesi yer almasına rağmen Türkiye İstatistik Kurumu 2017 verilerine göre konu illerin bazı bölgelerinde tıbbi bölüm eksiklikleri ve kişi başına düşen hekim sayısının Türkiye ortalamasının altında kaldığı görülmektedir (www.dika.org.tr, 20.03.2019). Bu bağlamda tıbbi bölüm eksikliklerinin giderilmesi ve kişi başına düşen hekim sayısının artırılması ve tecrübeli sağlık çalışanlarının sayısının konu bölgelerde artırılması adına teşvik edici şartların sağlanması, konu bölgelerin sağlık alanındaki dezavantajlı konumundan arındırılması katkı sağlayacaktır.

5- Belirtilen bölgeler eğitim alanında İllerde Yaşam Endeksi bağlamında son sıralarda yer almaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu 2017 verilerine göre TRC3, TRC2 ve TRB2 bölgelerinde; ilk ve ortaokul kademesinde derslik başına düşen öğrenci ortalamasının Türkiye ortalamasının üstünde olması, orta öğretimde öğrenci başına düşen öğretmen sayısının Türkiye ortalaması altında olması, okuma yazma bilme oranının Türkiye ortalamasının altında bulunması konu bölgelerin eğitimde dezavantajlı bölge konumuna gelmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda okuma ve yazma oranının Türkiye ortalamasına ulaşması adına kamu veya sivil toplum kuruluşlarının okuma ve yazma eğitimi üzerine projeler üretmesi, okul ve derslik sayılarının artırılarak Türkiye ortalamasına ulaşılması, öğrenci başına düşen öğretmen sayısının artırılarak Türkiye ortalamasına ulaşılması, tecrübeli öğretmen sayısının konu bölgelerde artırılması adına teşvik edici şartların sağlanması konu bölgelerin eğitim alanındaki dezavantajlı konumundan arındırılmasına katkı sağlayacaktır.

6- Belirtilen bölgeler sosyal yaşam alanında İllerde Yaşam Endeksi bağlamında son sıralarda yer almaktadır. Ülke geneline kıyasla TRC3, TRC2 ve TRB2 Bölgesi'nde çocuk ve genç nüfusu oldukça yüksektir. TRC3 bölgesi 0-14 yaş arası nüfus oranı bakımından Türkiye'deki en yüksek orana sahipken, TRB2 Bölgesi 15-29 yaş grubu nüfus oranı ile ülkedeki en yüksek genç nüfusa sahip bölgedir. Bölgede genç nüfusun yüksek olmasının yanı sıra gençlere sunulan sportif, sosyal ve kültürel faaliyetler oldukça yetersizdir (www.dika.org.tr,20.03.2019). Bölgelerde sosyal yaşam alanlarının az olması, terör nedeniyle yayla ve doğa alanlarına erişimin kısıtlı olması vb. faktörler bölgeyi sosyal yaşam açısından dezavantajlı kılmaktadır. Bu bağlamda sportif kulüp sayılarının ve faaliyetlerinin artırılması, sosyal ve kültürel etkinliklerin sayısının ve niteliklerinin artırılması, park ve bahçe sayılarının artırılması, bölgenin terörden arındırılarak yayla ve doğa alanlarına erişim kısıtlılığın kaldırılması konu bölgelerin sosyal yaşam alanındaki dezavantajlı konumundan arındırılmasına katkı sağlayacaktır.

7- Konu bölgelerin çocuk yoksulluğu yönünden ülke ortalamasının üstünde olması gelecek adına endişe vermektedir. 2013 yılı TÜİK verilerine göre yoksul çocukların yoksul fertler içindeki oranı incelendiğinde %55,8 ile TRC bölgesi birinci sıradadır. Diğer bir ifadeyle konu bölgelerde yaşayan çocukların gıda, ısınma ve giyim ihtiyaçları karşılanamaz durumdadır. Bu bağlamda konu bölgelerin çocuk göstergeleri yönünden dezavantajlı durumdan arındırılması için çocukların temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik sosyal politikalara ağırlık verilmesinin yoksul çocuklara yönelik araştırmaların derinleştirilmesinin etkili olacağı düşünülmektedir.

Türkiye'de 2002 yılından sonraki dönemlerde ekonomik gelişmelere paralel olarak yoksulluk oranlarında düşüş olduğu belirlenmiştir. Ekonomik büyüme ve kişi başına düşen GSYH artış Türkiye'deki yoksulluğun dünya ortalamasının altına çekilmesini sağlamıştır.

Türkiye' de yoksulluk oranlarında düşüş olduğu tespit edilirken, aynı zamanda bölgeler arasında yoksulluk düzeyinde büyük oranlarda farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bölgeler arasındaki bu farklılık Türkiye'deki bazı bölgelerin dezavantajlı bir konuma gelmesine neden olmuştur. TRC3, TRC2 ve TRB2 bölgeleri fert geliri, kişi başına düşen GSYH, işsizlik oranları, kayıt dışı istihdam, sosyal yaşam, eğitim, sağlık, alt yapı ve çevre, gelir ve servet, güvenlik açısından Türkiye'nin genel ortalamasının altındadır.

Kamu otoritesinin konu bölgelerdeki güvenlik ortamını sağlaması, alt yapı ve çevresel düzenlemeleri tamamlaması, konu bölgede gerek kamu yatırımlarının gerekse özel sektör yatırımlarının yapılması, sosyal yaşam, eğitim, sağlık, temiz su gibi temel insani ihtiyaçların karşılanmasına yönelik politikaların hızlı bir şekilde yürürlüğe konması bu bölgelerin dezavantajlı bir bölge olmaktan çıkarılmasında en önemli unsurlardan biridir.

Konu bölgelerdeki insanların sosyal dışlanmışlık duygusunu yaşamadan etkin politikalar yürüterek batı ve doğu arasındaki yoksulluk farklılığının ortadan kaldırılmasına, bu ve benzeri politikaların toplumsal huzurun etkin bir şekilde oluşmasına katkı sağlayacağı kanısına varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Bilen, M. (2005). “Yoksulluk Sorunu Üzerine”, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 1-26.
- Demir Şeker, S. (2011). Türkiye'nin insani gelişme endeksi ve endeks sıralamasının analizi. Ankara: TC Kalkınma Bakanlığı.
- Dicle Kalkınma Ajansı (20 Mart 2019)
<https://dikanet.dika.org.tr/FileContainer/Web/files/e3735499-88f5-428a-8b8f-43e0450471ba.pdf>
- Fırat, M. (2015). “Yoksulluk ve Suç İlişkisinin Sosyolojik Analizi: Bir Referans Çerçevesi (Elazığ Örneği)” Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 193-224.
- Gündoğan, N. (2008). “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele” Ankara Sanayi Odası, 42-56.
- Memiş, H. (2014). “Küreselleşme ve yoksulluk ilişkisi” Akademik Yaklaşımlar Dergisi,144-161.
- Ak, M.(2016). “Toplumsal Bir Olgu Olarak Yoksulluk” Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 296-306.
- Organisation for Economic Co-operation and Development<<http://www.oecd.org>. >(26 Mart 2019)
- Öztürk, M., & Çetin, B. I. (2009). Dünyada Ve Türkiye’de Yoksulluk Ve Kadınlar. *Journal Of Yasar University*, 4(16).
- Peçe, M. A., Ceyhan, M. S., & Akpolat, A. (2016). Türkiye’de Gelir Dağılımının Ekonomik Büyümeye Etkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Uluslararası Kültürel Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (Uksad)*, 2(Special Issue 1), 135-148
- Taş, H. Y., & Özcan, S. (2012, October). Türkiye’de ve Dünya’da yoksulluk üzerine bir araştırma. In *International Conference on Eurasian Economies* (pp. 423-430).
- Tireli, M., (2009). Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (03 Mart 2019)
<<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>>
- Uzun, A. (2001). “Yoksulluk olgusu ve Dünya Bankası”, CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,155-174.
- United Nations Development Programme(08 Mart 2019)<<http://www.tr.undp.org.tr>>
- Yıldırım, Ö. A. M. (2011). Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(2), 60.